

Šťastný, Vladislav

Česko-slovinské vztahy na přelomu 19. a 20. století : (jejich společenské předpoklady a charakter)

In: *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca. IV, (Příspěvky přednesené na IV. balkanickém sympoziu v Brně ve dnech 25. a 26. května 1994)*. Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, pp. 154-161

ISBN 8021011580

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/122749>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČESKO–SLOVINSKÉ VZTAHY NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

(Jejich společenské předpoklady a charakter)

Pokud vůbec překračovala česká historiografie svým zájmem hranice národních dějin, bylo v minulosti poměrně frekventované studium vztahů naší společnosti k okolnímu světu. Byly doby, kdy byla tato činnost označena jako bohulibá, jindy, když se celý vývoj společnosti striktně vysvětloval z domácích kofenů, se „vztahologie“ a „vlivologie“ nevráživě odsuzovala. Na příkladu vztahů česko–slovinských na přelomu 19. a 20. stol. chci ukázat, že při studiu vztahů je nelze dělit jen na dobré a špatné z hlediska právě vládnoucí ideologie, že nemůžeme pouze sledovat jejich četnost a dokonce ani ne jen jejich intenzitu, ale že je užitečné rozšířit pozornost i na jejich „produktivnost“, „praktický dosah a smysl“ atp. Toto metodologické a terminologické rozšíření nám může odhalit prázdnotu, pomíjivost a malou cenu velkých plánů a idejí uplatněných ve vztazích mezi národy a naopak ukázat na smysl a cenu někdy i drobných a zdánlivě nicotných faktů. Smyslem vztahů k cizímu prostředí bylo v minulosti a je i v současnosti vždy otvírat se světu, vydávat i přijímat, ale především využívat styků s cizím prostředím pro vlastní užitek domácího společenství a – protože jde vždy o diferencovanou společnost – také jeho jednotlivých částí. Důležité ovšem je, zda obě strany rozvíjejí iniciativně své styky, protože cítí pro sebe užitečnost konkrétních kroků ve vzájemných vztazích.

Z toho hlediska měly česko–slovinské vztahy ve zmíněném období své pozitivní i negativní podmínky a na nich závislé konkrétní výsledky.¹ Z hlediska slovanské ideologie české společnosti se tradičně už od dob ilyrismu nazíraly jihoslovanské národy jako jeden celek, ale prakticky byl v nové době velký rozdíl ve vztazích k Jihoslovanům v zahraničí a v habsburské monarchii. Od dob zavedení dualismu se nadto postupně také stále více uplatňovaly rozdíly v možnosti rozvíjení vztahů a spolupráce s Chorvaty v Uhrách na jedné straně (poněkud jiná byla situace ve vztazích k Chorvatům v Dalmácii a Istrii) a se Slovinci na straně druhé. Prostředí Předlitavska mělo společné specifické problémy, jež bylo možno analogicky řešit, a vytvářely se legislativní a administrativní podmínky, které

ulehčovaly vzájemné styky, uznávaly stejné kvalifikační podmínky pro zaměstnání ve státních službách apod. Proto jsou vztahy českého prostředí ke Slovincům ve srovnání se vztahy k ostatním jihoslovanským národům mnohem konkrétnější a přirozenější a mají největší praktický smysl.

V politických vztazích obou prostředí se projevovaly spíše rozpory než pohoda, přestože se obě strany navzájem mohly potřebovat. Poměrně klidná hladina Taafovy éry (jak se alespoň na povrchu mohlo zdát), v níž se česká a slovinská politická reprezentace setkávala v „železném kruhu pravice“, byla narušena nezdarem staročechů v úsilí o přijetí punktací a následným drtivým vítězstvím mladočechů při volbách do říšské rady v r. 1891 na české straně. V slovinském prostředí nadále zůstaly v čele konzervativní klerikální síly, které projevovaly otevřeně nechuť k „podivné společnosti“ mladočechů. Trvalo nějakou dobu, než se ukázalo, že mladočeši již většinou opustili svůj dřívější radikalismus a mohou být docela dobře i koaličním partnerem pravicového uskupení. Mladočeši se stali reprezentanty těch českých společenských sil, které se snažily získat podstatně větší podíl na hospodářství celého státu a tomu odpovídající podíl na politické moci, kdežto slovinské úsilí bylo v této době podstatně skromnější. Pro možnost dalších pozitivních vztahů nebo dokonce spolupráce na říšské radě bylo však důležité, že nová česká politická reprezentace upustila od svého dřívějšího radikalismu a snažila se o pokojné vyrovnání s vládoucími kruhy monarchie a perspektivně chápala rámec monarchie jako výhodný pro zajištění svých zájmů. Na této platformě se mohly politicky značně vzdálené české a slovinské politické síly sejít v době vytváření tzv. slovanské koalice na říšské radě koncem r. 1893 a pak při vytváření nové pravice za K. Badeniho. Potom už parlamentní obraz vykazoval přibližování i oddalování nebo vytváření dočasných společenství, která neznamenal výrazný užitek pro jednu i druhou stranu. V té době se však rakouský parlamentarismus už pomalu dostával do permanentní krize a nebylo jen vinou českých a slovinských poslanců, že se nepodařilo více. Důležitým faktem však zůstávalo, že spolupráce mladočechů s chorvatskými a slovinskými poslanci zvláště v l. 1893–1898 znamenala výraznou pomoc při mladočeském úsilí protrhnout pro ně tíživou izolaci.

Produktivnější byly politické snahy mimoparlamentní. Mladočechům byli pochopitelně bližší slovinští liberálové, přestože se nedokázali v domácím prostředí výrazněji prosadit. Jeden z jejich hlavních představitelů, I. Hribar, se však vedle dalších iniciativ ve vzájemných vztazích přímo zapojil do českých snah o hospodářské a finanční pronikání do slovinského prostředí. Růst hospodářské síly českých podnikatelů vyvolával snahu

o uplatnění na trzích průmyslově a hospodářsky méně vyspělých zemí monarchie, k nimž patřily všechny jihoslovanské země, přičemž slovinské prostředí mohlo hrát úlohu silnějšího partnera při úsilí proniknout dále na jihovýchod.² Ještě významnější byla česká kapitálová účast při rozvoji místní ekonomiky. Začalo to uplatněním českých záložen ve slovinských zemích. Již v r. 1875 se stal I. Hribar generálním zástupcem banky Slavie v Lublani a když se v r. 1897 Živnostenská banka aktivně podílela na založení Lublaňské úvěrní banky, stal se Hribar jejím předsedou. V slovinském prostředí byla tato činnost ekonomicky silnějšího českého partnera velmi oceňována.

Zvláštní kapitolou, která znamenala velmi mnoho zvláště pro další perpektivní vývoj pozitivních vztahů, byly vzájemné styky mladých radikálů.³ Rozvoj tzv. pokrokového hnutí na počátku 90. let ještě Slovinci výrazněji nepřitáhl. Tehdy byli neaktivnější Češi, Poláci a Ukrajinci a poněkud jim sekundovali Chorvaté. Mladí Slovinci ovlivnění konzervativním duchem svého prostředí byli v té době dosti rozpačití, vadil jim přílišný radikalismus, ba dokonce „socialistický“ nádech hnutí. V polovině 90. let narůstaly vztahy českého pokrokového hnutí s chorvatskými studenty, z nichž ti nejradikálnější v té době studovali „ve vyhnanství“ v Praze. K nim se postupně přidávali Slovinci, kteří se však mohli pro studium v Praze rozhodovat klidně a bez emocí a u nichž převažovaly spíše důvody praktické. Vzhledem k nedůvěře slovinských klerikálů k českému liberalismu přicházeli ovšem především ti, kteří dávali z národnostních důvodů Praze přednost před Štýrským Hradcem a Vídní (v slovinském prostředí tehdy ještě žádná univerzita nebyla), chtěli poznat české pokrokové hnutí a pro něž také byla velkým magnetem možnost blíže se seznámit s myšlenkami T. G. Masaryka a navázat kontakt s realistickým hnutím. Mnozí z nich sehráli potom významnou úlohu při dalším formování slovinského politického a kulturního života. Přislušníci této mladé generace výrazně obohatili a zkultivovali česko-slovinské vztahy, ať už svou činností organizační, osobními vztahy nebo informační činností publicistickou, literárními překlady apod. Nešlo jen o to, že se přihlásili k Masarykovým myšlenkám, ale mnozí z nich si i v česko-slovinských vztazích vzali k srdci jeho myšlenky o důležitosti drobné veřejné práce. Někteří z nich se v další činnosti přimkli k Jihoslovanské sociálně demokratické straně (zal. r. 1894), posílili její demokratické křídlo a přispěli k jejímu „zlidštění“, podobně jako čeští pokrokaři v Českoslovanské sociální demokracii.

Významnou součástí česko-slovinské spolupráce byl společný boj za českou univerzitu na Moravě a slovinskou v Lublani. Šlo o skutečně-

ní starých tužeb, ale zvláště intenzivně se toto úsilí projevilo v době zjitřených nacionálních bojů v r. 1898 a pak opět na začátku 20. stol. Toto úsilí se však v době existence habsburské monarchie nepotkalo s úspěchem, univerzity v Brně a v Lublani byly zřízeny až po rozpadu monarchie v nástupnických státech. Že zde však nešlo pouze o gesta, ale o cílevědomou přípravu, o tom svědčí fakt, že se objevil konkrétní návrh na vypsání stipendií pro slovinské uchazeče, kteří by se chtěli habilitovat na některé univerzitě monarchie a připravit se tak pro budoucí slovinskou univerzitu.⁴ Na manifestační schůzi v Praze v r. 1907 slovinský zástupce M. Rostohar označil za nejvhodnější místo těchto habilitací Prahu. V českém prostředí se návrh setkal se sympatiemi, nemínili ho však podporovat klerikální slovinští poslanci na říšské radě. Praha byla pro ně příliš liberální a raději by byli viděli zřízení slovinského provizoria v Krakově nebo v Záhřebu. V Praze velmi prosazoval habilitaci slovinského filologa I. Prijatelja prof. Jiří Polívka. V době, kdy už bylo vypsáno habilitační kolokvium, však Prijatelj rezignoval. Důvody snad byly finanční a také to, že platný řád přikazoval, aby kandidát přednesl habilitační přednášku česky. Počítalo se i s dalšími kandidáty, ale nakonec byl v Praze v r. 1911 habilitován jako jediný Slovinec filozof a psycholog M. Rostohar. Ironií osudu bylo, že nakonec na nově zřízené slovinské univerzitě nenastoupil, zůstal v českém prostředí a do Slovinska se vrátil až po desítiletích.

O skutečném významu různých slavnostních setkání při významných jubileích, výstavách a sjezdech bylo možno pochybovat. Nesporné však je, že to byla příležitost pro ovlivňování veřejného mínění ve prospěch rozvoje česko-slovinských vztahů. Tak tomu bylo jistě při výpravách Slovinců na Zemskou jubilejní výstavu v r. 1891, při účasti slovinských delegátů na českých všesokolských sletech i při výpravách českých sokolů na slovinské sokolské akce. Při oslavách 100. výročí narození Fr. Palackého v r. 1898 se mimo jiné uskutečnil také první sjezd slovanských novinářů, jehož předsedou byl zvolen I. Hribar. Do první světové války se jich uskutečnila celá řada v českém, polském i jihoslovanském prostředí, v r. 1902 např. také v Lublani. Už současníci vytýkali těmto sjezdům, že jsou plné slavnostních projevů a nereálných plánů, skutečné výsledky však nepřinášejí. Bylo to do značné míry pravda, ale nabízely příležitost ke kontaktům, které mohly vytvářet možnosti pro významnější a skutečně pozitivní činnost, byť ne tak halasně deklarovanou.

Nelze podceňovat ani význam jednotlivých osobností pro rozvoj česko-slovinských vztahů. Pro české prostředí byl určujícím zjevem Jan V. Lego, který byl již za života nazýván „slovinským konzulem“ v Praze.⁵ Bylo by ho snad možno s trochou shovívavého úsměvu hodnotit jako po-

divuhodně vytrvalého a obětavého amatéra, který dal do rozvoje česko-slovinských vztahů všechny své síly a přesto se nestal osobností, jež by zanechala trvalou stopu v povědomí české společnosti. Mnohem výraznější však byl další ohlas jeho činnosti ve slovinském prostředí, kde si lépe uvědomovali praktický dosah jeho nezištné pomoci především pro slovinský kulturní rozvoj. Lego se při své zprostředkovatelské činnosti zvláště zaměřil na výchovu mládeže. Podporoval slovinské studenty, kteří se chtěli učit česky, a pomáhal jim i při jejich studiu v Praze. Nabízel pro slovinské prostředí literaturu pro mládež vhodnou k překladům. Dával náměty pro osvětovou činnost v jednotlivých slovinských oblastech, podporoval slovinské učitele, organizoval zásilky knih a mineralogických sbírek pro slovinské školy. Spolupracoval se slovinskými kulturními a osvětovými institucemi, především s Maticí slovinskou a slovinským Sokolem. Zprostředkoval příchod českých učitelů hudby do Lublaně. Zájemcům ze Slovinska posílal spousty knih, které se mu zdály vhodné pro překlad do slovinštiny. Jeho bohatá korespondence s desítkami slovinských veřejných a kulturních pracovníků podává obraz podivuhodné aktivity, která měla bezprostřední dosah, ve své době byla vysoce oceňována a znamenala i perspektivně velmi mnoho pro dobré vztahy obou prostředí. Na české straně Lego organizoval a zajišťoval výuku slovinského jazyka, kterou podpořil i vydáním vlastních učebnic. Bohatá byla jeho publicistická činnost přinášející mnoho informací o slovinských zemích. Lego byl duší Česko-slovinského spolku založeného v r. 1888. O jeho aktivitě svědčí i to, že spolek nepřežil jeho smrt v r. 1906.

Pro vzájemné soužití národů je významné také působení příslušníků jednoho národa v druhém prostředí. V našem případě šlo spíše o Čechy ve slovinských zemích než naopak. Nešlo o hromadnou imigraci ani o osazení kompaktního území, jako tomu bylo alespoň do jisté míry v Chorvatsku. Do slovinských zemí přicházeli představitelé jednotlivých profesí a oborů podle zájmu a potřeby a Češi pro svou úroveň, ale také pro schopnost poměrně lehce se naučit místnímu jazyku byli velmi vítáni. Šlo především o duchovní, učitele, lékaře, řemeslnické specialisty, technickou inteligenci a umělce. Čeští duchovní se vyskytovali především na venkovských farách a většinou to byli absolventi kněžského semináře v Klagenfurtu (Celovci). Známé je např. jméno pátera Fr. Lence. V l. 1889–1893 byla přímo zorganizována náborová akce českých duchovních pro Istrii, její chorvatskou i slovinskou část. Z technické inteligence byl nejznámější pozdější profesor na ČVUT v Praze ing. J. V. Hráský, který působil v Lublani jako stavitel, byl zde po deset let i členem městské rady a spolu s arch. A. J. Hrubým postavil budovu Zemského divadla. Poměrně

početná byla skupina hudebních pedagogů a výkonných umělců (A. Förster, J. Nedvěd, K. Hoffmeister aj.). Významné bylo působení českých herců, především R. Deyla a R. Naskové, i režisérů R. Inemanna a A. Dobrovolného. V opeře se uplatnil např. pěvec K. Vašíček a dirigent H. Beníšek. V českém prostředí našli Slovinci jen omezené možnosti. Přesto však lze připomenout I. Žmavce a F. Heriče, kteří se stali pracovníky pražské univerzitní knihovny, středoškolské profesory J. Vugu a J. Skrinška a později psychologa M. Rostohara.

Pro obě strany byla významná výměna kulturních a zvláště literárních hodnot; přijímající stranou byla především strana slovinská.⁶ Záslužnou úlohu přitom sehrál Slovanský přehled, který se snažil přinést co nejkvalitnější informace o kulturním vývoji všech slovanských národů a tedy i Slovinců. V prvním období získal přímo referenty ze slovinského prostředí (F. Vidič, F. Ilešič, F. Govekar). Výběr autorů, o něž byl v druhém prostředí zájem, ukazoval na stupeň vývoje národních společností. Slovinskou veřejnost zajímala především česká klasika a realistická tvorba, českou stranu přitahovaly průbojné novinky. Do slovinštiny se překládala především česká próza – B. Němcová, V. Beneš Třebízský, J. Arbes, A. Jirásek aj. G. Preissová přitahovala pracemi se slovinskou tematikou. Z poezie se objevily překlady děl J. Vrchlického, Sv. Čecha a J. Zeyera. Pokrokáři se zajímali o J. S. Machara. Česká veřejnost znovu objevila Prešerna, ze současníků se překládal S. Gregorčič a zvláště A. Aškerc, který měl velký zájem o českou kulturu a navázal přátelství s J. Vrchlickým. Postupně se objevovaly překlady I. Cankara.

V lublaňském divadle se v tomto období objevily inscenace her J. K. Tyla, L. Stroupežnického, F. A. Šuberta a také Maryša bratří Mrštíků. První hry Cankarovy inscenoval v Lublani český režisér V. Táborský a hrála v nich R. Nasková. Cankar pronikl také již v l. 1904–5 na česká jeviště. Slovinský hudební život byl ve znamení hojného uvádění B. Smetany, A. Dvořáka, K. Fibicha a dalších. V r. 1908 zde byla poprvé na cizí půdě uvedena Dvořákova Rusalka. Ve slovinském prostředí byli také populární čeští hudební interpreti, především Fr. Ondříček a České kvarteto.

Celkově lze říci, že česko–slovinské vztahy nebyly ve sledovaném období snad tak okázalé jako vztahy k některým jiným prostředím, ale načrtnutý obraz ukazuje, že byly četné, zasahovaly různé oblasti společenského života, byly konkrétní, plodné a užitečné. Přirozenost vztahů vyplývala z toho, že obě prostředí patřila do stejného politicko–kulturního regionu. Nevadil přitom ani rozdílný stupeň hospodářského a společenského vývoje, ba ani někdy dosti podstatné názorové rozdíly. Důležitá byla vůle ubírat se analogickou cestou. Vztahy ke Slovincům byly po r.

1918 poněkud překryty celojugoslávským viděním české politiky i větší společnosti. Tím se poněkud narušily ty příznivé podmínky vzájemných vztahů, které se vytvořily na sklonku monarchie. Dnes, v době existence nových samostatných států na obou stranách, mohou být vzájemné vztahy před první světovou válkou v mnohém podnětné při rozvíjení plodných kontaktů na novém základě.

POZNÁMKY

- 1 Tento příspěvek není zaměřen k informacím o nově objevených faktech. Pokoují se spíše o nový pohled a charakteristiku. Celkové zpracování tematiky viz Fr. Jordán, Češi a Slovinci v 19. a na začátku 20. století (Jejich vztahy veřejné a politické), in: Otázky dějin střední a východní Evropy, Brno 1971; Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918 (V. Žáček s kol.), Praha 1975, především s. 488–542. Zde je také starší literatura.
- 2 O hospodářské a finanční účasti české společnosti v jihoslovanském prostředí viz C. Nečas, Na prahu české kapitálové expanze, Brno 1987; též, Podnikání českých bank v cizině 1898–1918, Brno 1993.
- 3 Ke stykům mladé české a slovinské generace viz V. Šťastný, Počátky tzv. pokrokového hnutí slovanských národů habsburské monarchie v 80. a 90. letech 19. stol., Slovanský přehled 63, 1977, 143–161; též, Mladá slovinská generace před první světovou válkou a česká společnost, ibid. 59, 1973, 281–292; I. Gantar Godina, T. G. Masaryk in masarykovstvo na Slovenskem (1895–1914), Ljubljana 1987; L. Hladký, Slovinští realisté (masarykovci) na začátku 20. století, Slov. přehled 77, 1991, 31–42; též, Slovinští národní radikálové a Masarykova idea drobné práce, ibid. 371–383.
- 4 Srov. V. Šťastný, Česko-slovinská spolupráce na poli vědecké a vědeckopedagogické práce, SPFFBU C 27, 1980, 163–169.
- 5 Podrobněji V. Šťastný, Jan V. Lego „slovinský konzul“, Slov. přehled 60, 1974, 202–210.
- 6 K osobním kontaktům a kulturním vztahům je významný ještě plně nevyužitý materiál uložený v Lublani: Narodna in univerzitetna knjižnica, pozůstalost A. Aškerc, I. Cankar, F. Govekara, I. Prijatelj, korespondence V. Lega s I. Hribarem aj.

TSSCHECHISCH-SLOWENISCHE BEZIEHUNGEN UM DIE WENDE DES 19. UND 20. JAHRHUNDERTS

Beim Studium der Beziehungen muß man vor allem ihre Produktivität aus der Sicht der Nützlichkeit für beide Milieus bewerten. Die Beziehungen der Tschechen zu Slowenen waren in der erwähnten Zeitperiode, dank den gemeinsamen Bedingungen in Zisleithanien, konkreter als die Beziehungen zu anderen Völkern der Habsburgermonarchie. Im politischen Bereich gab es zwar Probleme wegen der unterschiedlichen politischen Programme der politischen Representationen beider Seiten, je-

doch die inoffiziellen und außerparlamentarischen Kontakte waren sehr intensiv. Besonders fruchtbar waren die Kontakte innerhalb der sg. fortschrittlichen Bewegung. Ein bedeutungsvolles Kapitel stellte der gemeinsame Kampf um die tschechische Universität in Mähren und die slowenische Universität in Ljubljana dar. Viele positive Beziehungen entstanden durch persönliche Kontakte, durch Wirkung der Angehörigen eines Volkes im Milieu des anderen sowie bei der gegenseitigen Bereicherung der Kultur. Die tschechisch-slowenischen Beziehungen vor dem ersten Weltkrieg können in mancher Hinsicht wertvolle Anregungen zur Entwicklung fruchtbarer Kontakte zwischen unseren heutigen selbstständigen Staaten bringen.